

szetet illeti, ezen a felvételen sok olyan pillanat van, ami, úgy gondolom, Harnoncourt egész pályájának eddigi legszebb teljesítményei közé tartozik. Végezetül – és példaképpen – három ilyen teljesítményt szeretnék kiemelni.

Az egyik a korálok kezelése. Ezek a rendkívül komplex felépítésű Bach-passiók egyik legfontosabb síkját képezik: az idealizált nép reflexióját közvetítik (a nem idealizált nép a turbákban szólal meg). Minden egyes korál karakterének magába kell sűrítien az adott pillanat lélektani szituációját. Ezt persze könnyű mondani, de igen nehéz megvalósítani, hiszen a zenei anyag viszonylag egyszerű és homogén; jó néhány alkalommal különböző szituációban ugyanaz a korál hangzik el, csak a szöveg, esetleg a hangnem különböző. Recept nincs, a karmester csak intuíciójára és előadóművészi fantáziájára támaszkodhat. Ezen a felvételen a korálok világa rendkívül gazdag és ihletett, nem is egyszer szívbemarokoló, a régi felvételt ebből a szempontból messze felülmúlja.

A második hely a Jézus elfogását követő tabló (*So ist mein Jesus nun gefangen*) szoprán- és altszólóval és a kórus azt megszakító közbekiáltásaival. A zenei szöveg hallatlan szuggesztivitással szólal meg: a vonósok secco-staccato hangjainak irrealitása, kegyetlensége, az énekesek szólamának fájdalmas vergődése és a fojtottan, szinte dadogva, hatalmas belső harrról tanúskodó, ijesztő fojtottsággal közbe-közbeszóló kórus olyan döbbenetes kifejező látomást idéz fel, amihez hasonlóval még sohasem találkoztam; ennek az intenzitásnak az 1971-es felvételen sincs nyoma.

És ott van végül a *Mache dich* kezdetű, futólag már említett basszusária, amely véleményem szerint e felvétel legnagyobb teljesítménye, s amely egyszersmind sajátos szintézist képvisel. Harnoncourt, az intellektuális művész felfedezi, hogy az ária hangszeres kísérete tánc, sőt néptánc jellegű mozgáson alapul, amelyet – tekintettel a tragikus pillanatra – el szoktak rejteni, nem létezőnek szoktak tekinteni. Harnoncourt, a vérbeli előadóművész pedig felveszi a kesztyűt, és a tételt nagyszerű fokozással az eksztatikus ujjongásig emeli, napnál világosabban megmutatva, hogy itt a megváltás aktusa fölötti örömről, egyszersmind a feltámadás reményének önfelédtt átéléséről van szó egy olyan pillanatban, a Meg-

váltó halálának árnyékában, amikor ez az emberi élet keretei között elképzelhető legélesebb kontrasztot hozza létre. A katartikus erő, amellyel a passiótörténet eme perdöntő pontján Bach remény-ígérete megszólal, számomra eldönti azt a kérdést, hogy Nikolaus Harnoncourt úttörő kezdeményező, interpretációtörténeti forradalmár-e csupán, vagy pedig nagy karmester is egyben.

Malina János

VITA

A TÉRHATÁSÚ MONTAIGNE

Amikor Radnóti Sándor megemlítette, hogy Ádám Péter lesújtó kritikát készül írni fordításomról, és nagylelkűen felajánlotta a lehetőséget, hogy válaszolhatok rá, bevallom, nem (nos jó: nem csupán) hiúságból kaptam ezen a lehetőségen, hanem mert korábbi Montaigne-fordításaink tanulmányozásából és a Montaigne fordítása körül forgó beszélgetésekből azt a következtetést vontam le, hogy az úgynevezett „jó stílus”, vagyis a logosz által uralt és elrendezett jelentés kissé korszerűtlen bűvöletében élő magyar irodalmi ízlés – akár csak saját régiségét – ezt a nagy és megzabolázhatatlan író is erőszakosan a saját elképzeléseihöz próbálja igazítani, és ezáltal gyökereisen félreérti: *élvészíti magának*; és azt remélem, Ádám Péter kritikája alkalmat nyújt majd ennek bemutatására és bizonyítására, azaz a megértés előtt álló egyik-másik akadály elta- karítására.

Nos, annyi bizonyos, hogy a lesújtás megtörtént. Valósággal a porba sújtott az a két ordas hiba, amit a 68.¹ és a 118. oldalon felfedezett.² Bárcsak ez a két súlyos hiba volna az egész *ELSŐ KÖNYV*-ben! Vagy ha több van, ami sajnos valószínű, bárcsak Ádám Péter azokat is felfedezte volna!

De nem. Oldalakon át sorolt észrevételei között vajmi kevés van, aminek a fordító és az *Esszék* jövődő olvasói hasznát vehetnék. Az is előfordul, hogy nem létező „hibát” tesz szóvá. Például amikor felemlíti, hogy munkámhoz Bajcsa András fordítását vettem alapul, megjegyzi, hogy „*Bajcsa sem állt a helyzet magasla-*

tán... a jellegzetesen indázó montaigne-i körmondatok önkényes csonkolásáról és feldarabolásáról nem is beszélve”, azt azonban elfelejti hozzátenni, hogy az elődöm által megcsonkított és feldarabolt mondatokat kivétel nélkül helyreállítottam, s még a részmondatok sorrendjén is csak végszükség esetén, összesen három vagy négy esetben változtattam. Így azt a benyomást kelti, mintha észrevétele a bírált kiadásra is vonatkozna.

Igaza van, és hálás vagyok azért az észrevételért, hogy a „bonne ville” „szabad királyi város”-nak fordítandó.³ Mi tagadás, ezt nem tudtam. Egy másik esetben ugyancsak én magam lőttem bakot: ez a mondat a 226. oldalon: „*La plus part de ceux qui me hantent, parlent de mesmes les Essais: mais je ne sçay, s'ils pensent de mesmes*” helyesen így fordítandó: „Legtöbb látogatóm ugyanúgy beszél, mint az Esszék; de nem tudom, ugyanúgy gondolkodik-e”. Ádám Péter másik javaslata azonban, mely szerint a „*ceux qui me hantent*” fordulat „ismerőseim”-nek fordítandó, már olyasféle tévedés, ami bírálóm fordítói szemléletéből fakad, és amellyel lentebb foglalkozom majd részletesen. Eltekintve attól, hogy az embernek „ismerősei” csak a modernitás homogenizált társadalmi közegében lehetnek, és kora szemléletének megfelelően Montaigne is mindenkor helyükhöz és helyzetükhöz szorosan kötődő szerepeik szerint jelöli meg azokat, akikkel kapcsolatban áll, a „*hanter*” (gyakran látogat, visszajár, kísért) ige jelentésétől és az általa idevont konnotációktól sem lehet eltekinteni. Igaza van továbbá abban is, hogy az „*appetit*” nem „éhség” a 198. oldalon,⁴ de az általa javasolt megoldás („szeszély”) megint csak rosszabb, mint amit kifogásol: itt az „*appetit*” szó jelentésének metaforikus kiterjesztéséről van szó, és ezt a „*sens figuré*”-t nem volna helyes a magyar szövegben egy kontextusba illő „*sens littéral*”-lal helyettesíteni. De erről is majd később.

Két esetben ellankadt a figyelmem, és benne hagytam elődöm hibás megoldását a szövegben. Az „*action*” valóban nem „*esemény*”, hanem „*cselekedet*”;⁵ minden más helyen így is fordítottam. És a 212. oldalon valóban nem az isteneket verte ki jobban a víz Venus lakosztályának küszöbén, hanem minket izzasztanak meg jobban, ha oda igyekszünk.⁶

Öt esetben viszont alighanem Ádám Péter figyelme lankadt el, és olyasmit kér számon

rajtam, ami nincs is a szövegben. Szememreveti, hogy a 21. (valójában 22.) oldalon a „*commun*”-t „*természetes*”-nek fordítottam, holott a francia szövegben „*naturelle*” áll;⁷ hogy a 208. oldalon az „*aucunement*”-et „*egyaránt*”-nak fordítottam, holott a francia szövegben nyoma sincs ennek a szónak;⁸ hogy a 226. oldalon az „*obeyr scrupuleusement*” nem „*áhitattal engedelmeskedni*”, holott a megadott oldalon nem fordul elő ez a szókapcsolat, ahol pedig igen (254. o.), ott más, ennek megfelelő jelző áll a francia szövegben;⁹ hogy a 263. oldalon az „*estat de nostre ordre social*”-t „*államrendünk*”-nek fordítottam, holott a francia szövegben „*l'etat de nostre police*” áll, amit lehet így fordítani;¹⁰ és egyszerűen tanácstalan vagyok egy másik észrevételét illetően, ahol az eredetivel mindenben megegyező megoldás helyett olyan szöveget javasol, amelyik távolról sem hasonlít hozzá.¹¹ Ezekben az esetekben nem tudok másra gondolni, mint hogy bírálóm az ELSŐ KÖNYV IV. fejezetének címét kívánta igazolni: „*Valódi cél híján a lélek hamisakon éli ki szenvedélyét.*”

Két további esetben az került el Ádám Péter figyelmét, hogy a szöveghez fűzött lábjegyzet magyarázza az általam választott megoldást. Az „*ancien père*” valóban „*egyházatyja*” az 53. oldalon, csak hogy a lábjegyzetből kiderül, hogy az idézett mondás valójában Pliniustól származik, és nem is Augustinus szövegében, hanem Luis Vives ahhoz fűzött kommentárjában található.¹² A 200. oldalon a „*foy*” magyaráztására a „*hűség*” és „*lojalitás*” kifejezéseket javasolja; amellett, hogy Montaigne gondolkodásában a „*lojalitás*” aligha tekinthető az „*őszinteség*”-gel egyenrangú követelménynek (lásd számos csípős megjegyzését az udvari étellel és az uralkodók szolgálatával szükségképpen együtt járó képmutatásról), ezen a helyen Platon 10. levelét idézi, amely az egyébként is ideillő „*hű*” választását támasztja alá.¹³

Amennyire hálás vagyok Ádám Péternek tévedéseim kiigazításáért, éppen annyira elszomorít, hogy ezeknek az általa gyártott, a szó szoros értelmében mondvacsinált hibáknak a felsorolásával nem az első teljes magyar Montaigne jobbjá tétele a bevallott célja, hanem a fordító tudatlanságának és alkalmatlanságának bizonyítása.¹⁴ Holott felesleges volt ennyi érvet koholnia tudatlanságom bizonyítására, mert azt készséggel beismerem magamtól is;

ha máshonnan nem, Montaigne-től tudom, mennyire elenyésző az a személyes tudás, amelyre egy ember élete során szert tehet, mindahhoz képest, ami rejtve marad előtte; és hogy mennyire nevetségessé teszi magát az, aki tudományával kérkedik.

Mindazonáltal úgy vélem, nincs olyan nagy különbség az én tudatlanságom és Ádám Péter tudatlansága között, hogy okunk volna egymást tudatlannak nevezni. És különösen nincs okunk arra, hogy a másik tudatlanságának tulajdonítsuk azt, amiben nem értünk vele egyet. Főképpen akkor nem, ha aranyigazságnak tekintjük saját előfeltevéseinket, amelyek véleményeinket megalapozzák. Ádám Péternek összes eddig nem említett, szám szerint huszonkilenc észrevétele (vagy sajnós inkább vádpontja) esetében ez a helyzet.

Érthetetlennek nevezi azokat a mondataimat, amelyek Montaigne stílusához és szokásához híven (és azokon a helyeken, ahol ő sem teszi) nem nevezik meg újra egy korábbi mondattal azonos alanyukat vagy tárgyukat, hanem úgy folytatódik a szöveg, mintha nem volna akár négy-öt mondatnyi kitérő is közéjük iktatva (példák a szerkesztőségben). Vele szemben én ezt a montaigne-i ésjárás, írásmód, ductus és szövegfaktúra olyan lényeges elemének tartom, és elsimítását olyan durva hibának, hogy nem szeretném elsinkófolni az *Esszék*-ből sem Ádám Péter kedvéért, sem egy feltételezett olvasó kedvéért, aki annyi szellemi erőfeszítésre nem hajlandó, hogy megkeresse a hiányzó alanyt vagy tárgyat (és aki feltehetően amúgy sem venné a kezébe ezt a könyvet).

Hibának rója fel bírálóm, ha Montaigne konkrét, a szó szerinti jelentést és az általa hordozott érzéki képzetet is felidéző kifejezését megtartom, ahelyett, hogy egy pusztán fogalmi tartalmú, „*szabatos*” szóval helyettesíteném. Így a „*tel sur le papier qu'à la bouche*” szerinte nem „*papíron és fennhangon egyaránt*”, hanem „*mind írásban, mind élőbeszédben*”; a „*serré*” nem „*összefogott*”, hanem „*szabatosság*”; a „*peigné*” nem „*jölfésült*”, hanem „*modoros*”; a „*vehement*” nem „*heves*”, hanem „*eleven*”; a „*brusque*” nem „*nyers*”, hanem „*lendületes*”;¹⁵ a „*viande*” nem „*hús*”, hanem „*élelem*”;¹⁶ a „*courageux*” nem „*bátor*”, hanem „*lelkes*”, sőt „*energikus*”;¹⁷ az „*en bataille et en repos*” nem „*a csatában és szendergés közben*”, hanem „*háborúban és békeben*”;¹⁸ a „*fréquentation du monde*” nem „*járás-kelés a világ-*

ban”, hanem „*az emberi kapcsolatok ápolása*”.¹⁹ E javaslatainak közös nevezője az, hogy amikor Montaigne egy-egy kissé váratlanabb kifejezéssel megtorpantana és képzeletünk működtetésére készítetne minket, ő sietve elhárítja az akadályt, elegyengeti, ami kiáll, simává teszi, ami nyers és dűrűckös. Az elkészülő (szóródó) jelentést visszatereli a logosz isteni rendjébe.

Egyáltalán, a jelentések efféle előre meghatározott rendje lebeghetett a szeme előtt, amikor a Robert-féle történeti szótárt felütve oldalakra menő szószedettel próbálta ráncba szedni fordításomat. Ha kicsit belegondol, bizonyára tudja, mekkora naivitás azt hinni, hogy Montaigne fordítása ilyesféle szószedetekkel megoldható. De még ha nem Montaigne-ről volna is szó, a jelentés nem egy ceruzavonás, amellyel két szót összekötünk. A szavak, még a közbeszédben is, hát még irodalmi szövegben, gyakran tartózkodnak szó szerinti jelentésükön („*sens literal*”) kívül, metonimikusan vagy metaforikusan átvitt értelemben („*sens figuré*”). Azonfelül soha nem egyedül állnak, hanem összekapaszkodnak egymással, kontextust alkotnak, mely ugyancsak minduntalan kimozdítja őket szó szerinti jelentésükből. Szándékosan nem szótári jelentésről beszélek, mert a szótárak – a használhatóság gyakorlati szempontját tartván szem előtt – rendszeresen keverik a szavak e két jelentését. Így amikor Ádám Péter azt találja a Robert-ben, hogy a „*fille*” a XVI. században „*kurvát*” is jelenthetett, akkor az nem azt jelenti, hogy „*fille = kurva*”, hanem azt a tényt rögzíti, hogy abban a korban a „*fille* = leány, vkinek a lánya” (szó szerinti jelentés) szót metonimikus (és persze eufemisztikus célzatú) jelentésátvitellel prostituáltak megjelölésére is használták. És minthogy a Robert e téren nyilván nagymértékben támaszkodik Montaigne szövegeire, meglehet, hogy ez a közlése éppen azon a helyen alapul, amelynél Ádám Péter a szememre veti, hogy a „*fille*”-t nem „*kurvá*”-nak fordítottam, tehát a kör szépen be is zárul. Lehetséges mármost, hogy Montaigne ezen a helyen²⁰ valóban kurvát gondolt és leányt mondott, én azonban fordítóként óvakodnék annak eldöntésétől, hogy mit gondolt Montaigne. Már csak azért is, mert ez egykettőre oda vezet, hogy szótárral a kezemben én fogom eldönteni, ki a kurva és ki nem az – aminél szebb meghatározást keresve sem találhatnánk a logocentrizmusra.

Metaforikus átvitt jelentést kíván helyettesíteni bírálóm szó szerinti jelentéssel, amikor az „*examiner*” kifejezés esetében a „*vizsgáztatni*” helyén az „*ellenőrizni*” vagy „*kikérdezni*” szót szeretné látni;²¹ metonimikus, amikor az „*art*” esetében a „*művészet*” helyén a „*tudományág*”-at vagy „*mesterség*”-et (megfelelkezvén arról is, hogy a „*sept arts libéraux*” magyarul „*hét szabad művészet*”, holott tudományokról van szó; és hogy a „*peindre*” [festeni] és „*lineaments*” [vonalak] kifejezés sem lehet véletlen ugyanabban a mondatban);²² amikor a „*maison*” esetében a „*ház*” helyén „*nemesi család*”-ot (ismét megfelelelkezvén a hasonló magyar szóhasználatról is);²³ amikor az „*esprit*” esetében a „*szellem*” helyén a „*figyelem*”, „*érdeklődés*”, sőt „*kíváncsiság*” szavakat szeretné látni;²⁴ és amikor az „*acquérir la gloire des yeux*” kifejezés esetében „*elnyerjék a szemek dicsőségét*” helyett ezt javasolja: „*elkápráztatni a közönséget*”.²⁵

Ezen az utóbbi példán jól látható az is, mit veszíthetünk, ha egy kifejezés szó szerinti jelentését az átvitt értelmének megfelelő szó szerinti jelentéssel adjuk vissza. A francia szövegben az „*acquérir*”, „*gain*” és „*fruit*” szavak összekapaszkodnak, kontextust alkotnak, amely elvész, ha az „*acquérir*”-t nem szó szerinti jelentésében (megszerezni, elnyerni) adjuk vissza. Ha pedig az „*opinion*”-t Ádám Péter javaslata szerint „*vélekedés*” helyett „*eszmé*”-nek fordítanánk a 199. oldalon,²⁶ akkor olyan kontextust teremtenénk, amely az eredetiben nincs benne. Egy olyan kultúrában, mely ismeri az antik filozófiát, az egyházatyákat vagy akár csak Augustinust, az „*eszmé*” (idéé) foglalt szó, és a „*vélekedésnek*” pontosan az ellentétét jelenti. Ráadásul ebben a mondatban éppen Platón vélekedéseiről van szó, amelyek helyébe e javaslatot megfogadva Platón ideáit varázsolnánk. Ugyancsak a lappangó kontextussal („*sens oblique*”) nem vetnek számot a következő helyesbítések: „*travail*”: „*munka*” helyett „*gyötrelmes igyekezet*”²⁷ (mert Montaigne épp azt akarja elkerülni, hogy a nevelés gyötrelm legyen; ahol nincs így megkötvé a kontextus, „*fáradozás*”-nak fordítom: 26.195–196, 42.339; az is igaz, hogy ezt még néhány helyen megtehettem volna: 26.202, 26.215, 31.272, 39.314, 40.318, 44.345); „*de bon biais*”: „*megfelelő távlatból*” helyett „*jó (vagyis nem torzító) látószög*”²⁸ (mert a tükör nem a látószöveget, hanem a távlatot változtatja meg); „*leçon*”: „*lecke*” he-

lyett „*a tanítás hogyanja, módszere*”²⁹ (mert itt és másutt is inkább „*tananyag*”); „*auteur*”: „*szerező*” helyett „*auktor (vagyis a klasszikus ókor írója)*” (uo.) (mert Montaigne korabeli szerzőket is ezzel a szóval jelöl, pl. 34.284); „*la table et le lit*”: „*az asztal, az ágy*” helyett „*koszt és kvartély*”³⁰ (próbáljuk meg behelyettesíteni!); „*en son enfance*”: „*gyermekfővel*” helyett „*kora ifjúságában*”³¹ (mert mentegeti a barátját, ezért szándékosan túloz).

És végül ide tartozik ugyanennek az esszének a nevezetes mondata: „*Par ce que c'estoit luy, par ce que c'estoit moy.*” Montaigne itt egyetlen barátjáról beszél: „*Ha mindenképpen meg kellene mondanom, miért szerettem őt, úgy érzem, csak ezt felelhetném: Mert ő volt; mert én voltam.*” Ádám Péter fájralja, hogy megváltoztattam elődöm megoldását, mely szerinte sokkal jobb volt: „*mert ő – ő volt, s mert én – én voltam*”. Holott ez a megoldás nem csupán a közvetlen jelentés szintjén távolodik el az eredetitől („*mert én voltam [az]; mert ő volt [az]*”), hanem ráadásul Étienne de la Boétie és szerzőnk kapcsolatát annak végzetszerű volta helyett a két fél valamiféle patetikus önzonosságával indokolja.

Egy olyan nyelv esetében, amelyet – régisége folytán – tapasztalatból nem ismerhetünk, vitatott kérdések és homályos helyek esetében csupán két támpont áll rendelkezésünkre: a szövegösszefüggés és a szótárak. Láttuk már, hogy Ádám Péter nagy jelentőséget tulajdonít az utóbbiaknak. Csakhogy éppen egy régi nyelv esetében – hacsak nem korabeliek – a szótárak szerzői sem támaszkodhatnak egyébre egy-egy szó jelentésének megállapításánál, mint a kontextusra. Magyarán, egy régi szöveg homályos helyének értelmezésekor, akár hivatkozunk szótárra, akár nem, egyedül a kontextus alapján dönthetünk. Hiszen a szó kontextuális értelmének megállapítása nélkül azt sem tudhatjuk, hogy megtaláltuk-e már azt az értelmét, mely az adott szöveg helynek megfelel, vagy további szótárakat kell e célból felapoznunk. Ezért mulatságos némileg Ádám Péter anekdotája Réz Ádámról és a Páriz-Pápai-féle szótárról abban a formájában, ahogy előadja nekünk. Természetesen hasznos és érdekes filológiai adalék annak felfedezése, hogy Montaigne az adott helyen a középkori latinítás szokása szerint értelmezett egy szót – de hogy, mint bírálóm állítja, Réz Ádám a Páriz-Pápaiból állapította volna meg – végre! – a

szöveghely voltaképpen értelmét, azt a fenti-ek alapján kötve hiszem.

A mondottak bizonyítására végezetül felsorolnám bírálóm néhány javaslatát, amelyeknél jobban tette volna, ha nem a Robert-re, hanem a kontextusra figyel. Itt van ez a mondat: „*Quiconque combat les loix, menace les plus gents de bien d'escourgees et de la corde.*”³² Ádám Péter felüti a szótárt, és azt találja benne, hogy a „*quiconque*” jelentése: „*bárki*”. A mondat tehát szerinte ezt jelenti: „*Manapság bárki lábbal tapodhatja a törvényt, és bárki korbáccsal meg akasztófával riogathatja a tisztességes embereket.*” Most tekintsünk el attól, hová lett a „*les plus*”, honnan került ide a „*manapság*”, hogy lett a „*fenyeget*” értelmű „*menace*”-ből „*riogat*” („*effrayer*”), és hova lett a mondat tömörsége, melynek része az is, hogy egyetlen „*quiconque*” felütéssel kezdődik. Mert nem ez a legnagyobb baj, hanem az, hogy a mondat egyáltalán nem ezt jelenti. Lássuk az ellenpróbát: Ugyanez a szerkezet még háromszor megtalálható az Első KÖNYV-ben:

(1) „*Le legislateur des Thuriens ordonna, que quiconque voudroit ou abolir une des vieilles loix, ou en establir une nouvelle, se presenteroit au peuple la corde au col: afin que si la nouvelleté n'estoit approuvee d'un chacun, il fust incontinent estranglé.*”³³

(2) „*Il a beau employer des nations estrangeres pour sa garde, et estre toujours ceint d'une haye d'hommes armez: quiconque aura sa vie à mespris, se rendra tousjours maistre de celle d'autrui.*”³⁴

(3) „*Quiconque en discerna la beauté, d'une veuë ferme et rassise, il ne la void pas: non plus que la splendeur d'un esclair.*”³⁵

Alakítsuk át e mondatok vonatkozó részét Ádám Péter javaslata szerint:

(1) „*A thüirosziak törvényhozója elrendelte, hogy bárki akarhat egy régi törvényt eltörölni, vagy újat hozni és megjelenhet kötéllal a nyakában a nép előtt, hogy azonnal megfojthassák, ha az újításnak bárki ellene van.*”

(2) „*Hiába védenek idegen népek zsoldosai, és vesz körül minden percben fegyveresek sorfala: bárki semmibe veheti saját életét és mindig ura lehet mások életének.*”

(3) „*Bárki elkülönítheti benne a szépséget szilárd és nyugodt pillantással, és éppen úgy nem láthatja, mint a villám ragyogását.*”

Amellett, hogy mindhárom esetben, akár csak a példában is, be kellett szúrunk egy „és”-t, hogy a művelet sikerüljön, holott Mon-

taigne-nél egyetlen mellérendelést sem találunk „*et*” vagy „*ou*” nélkül, az első és a harmadik mondat nyilvánvalóan értelmetlen, és a középső is zavaros kissé. Szerintem a „*quiconque*” jelentése itt nem „*bárki*”, hanem ugyanarról a mondatszerkezetről van szó, aminek a régi magyarságban a „*válaki*” kezdetű periódus felelt meg, és amit ma „*az...*”, „*aki*” szerkezettel adunk vissza. Tehát régiesen: „*Válaki szilárd és nyugodt pillantással elkülöníti benne a szépséget, éppen úgy nem látja, mint a villám ragyogását.*” És mai nyelven: „*Aki szilárd és nyugodt pillantással elkülöníti benne a szépséget, az éppen úgy nem látja, mint a villám ragyogását.*” És így tovább.

Ádám Péter felüti a szótárt, és azt találja, hogy a „*passant*” a XVI. században „*révész*” is jelentett. Eszerint pécézi ki tehát a 204. oldalon olvasható mondatot.³⁶ Amellett, hogy a mondatnak így nem sok értelme van, még értelmetlenebb volna tudós embernek kikiáltanunk egy révészt, egy másikat meg jó embernek,³⁷ és egy tolvajnak sem sok haszna volna abból, ha elválna egy révész torkát.³⁸

A „*selon le temps*” szerinte azt jelenti: „*az ilyen [polgárháborús] időben [amelyben élünk]*”, holott szó szerint annyit jelent, mint a mi régi „*koronta*” vagy „*koronként*” kifejezésünk (26.202). A „*nous en sommes à l'espreuve*” annyit tesz, hogy „*kipróbálták rajtunk*”; az általa javasolt „*ezt saját bőrünkön tapasztalhatjuk*” legalábbis nem visz közelebb ehhez, mint az enyém: „*ez tanúsíthatjuk*” (uo.).

Felüti a szótárt, és azt találja benne, hogy a „*parsimonie*” jelentése „*takarékosság*” (az én szótáramban: „*fősvénység*”, „*garasoskodás*”). Mármost bárki elolvassa az LII. fejezetet, láthatja, hogy Montaigne nem a takarékoskodás, hanem a garasoskodás példáit sorolja.³⁹ És ugyanebben az értelemben használja a szót egy másik helyen is.⁴⁰

Két olyan helyet hagytam a végére, amelyeknél nem tudom eldönteni, melyikünknek van igaza. Az első esetben az „*appartenances de nostre vie*” kifejezés⁴¹ értelme, tranzitív vagy intranzitív jelentésétől függően, „*amihez életünk hozzátartozik*” és „*ami életünkhöz hozzátartozik*” egyaránt lehet. A kontextus miatt, mint-hogy a sztoikus tanítás szerint lekötöttségeinket kell korlátoznunk, nem pedig életünket, én az előbbire hajlok, és „*életünk függőségei*”-nek fordítottam. A második esetben a „*fauce image de la generation corporelle*” kifejezés⁴² okoz fej-

törést. Ádám Péter „a gyermeknemzés torz képe” megoldást javasolja; engem azonban gondolkodóba ejtett, hogy a mondat a „*generation corporelle*” és a „[*generation*] en *l'esprit*” ellentétére épül, mely utóbbi „*még csak születőben van, ki sem csírázott még*”.

Mindezek után már csak az van hátra, hogy külön megköszönjem Ádám Péternek, amiért fordításomat „*lapos*”-nak és „*szürké*”-nek minősítette. Hasonló szavakkal marasztalta el ugyanis a „*dix-septième*” ízlése Montaigne stílusát. Valóban azt szeretném, ha az én Montaigne-om úgy viszonyulna az Ádám Péter által elképzelt ideális fordításhoz, mint egy fekete-fehér fényképfelvétel egy színesre retusált fotóhoz vagy egy „*térhatású*” képeslaphoz.

Jegyzetek

1. OC 48: „*et qu'il est plus respectueux et civil de l'attendre, pour le recevoir, ne fust que de peur de faillir sa route*”. – 13.68: „és hogy ildomosabb és tiszteletteljesebb odahaza fogadni, kivéve, ha attól félünk, hogy nem talál oda”. Itt a „*ne fust que*” kifejezést értettem félre; helyes értelme: „*már csak*”. A mondat helyesen tehát: „*és hogy ildomosabb és tiszteletteljesebb odahaza fogadni, már csak azért is, mert félő, hogy elkerüljük*”. A francia szöveghelyeket a következő kiadás alapján adom meg: OEVRES COMPLÈTES [OC], szerk. A. Thibaudet és M. Rat, Paris, Gallimard, 1962.

2. OC 85–86: „*voire en la saison la plus licentieuse de mon aage [...] Parmi les dames et les jeux, tel me pensoit empesché à digerer à part moy quelque jalousie, ou l'incertitude de quelque esperance, cependant que je m'entretenois de je ne sçay qui surpris les jours precedens d'une fièvre chaude, et de sa fin au partir d'une feste pareille, et la teste pleine d'oïsveté, d'amour et de bon temps, comme moy: et qu'autant m'en pendoit à l'oreille*”. (A kiemelését mindenütt tőlem származnak; itt a nézőpontváltásokat jelölik.) Először is nem ismerem föl, hogy a „*tel*” egy új alanyt vezet be, és innen kezdve ez a nem is olyan hosszú, mégis többszörösen összetett mondat öt nézőpontváltást tartalmaz. Ettől fordításom (20.118) értelme teljesen félrecsúszott, emiatt nem fogtam gyanút, hogy a „*m'en pendoit à l'oreille*” kifejezés kötött fordulat, hanem szó szerint próbáltam lefordítani. A helyes szöveg, Ádám Péter szíves közreműködésével, a következő: „*még legféltelenebb ifjúságom idején is, [...] hölgyek körében vagy játék közben, míg más azt hihette rólam, hogy holmi féltékenységen vagy bizonyos remények ingatagságán hérődzöm magamban, már nem is tudom, kin jártak gon-*

dolataim, akit néhány nappal előbb meglepett a forrólláz, és egy hasonló ünnepségről távozván érte a vég, és az ő feje is léhasággal, szerelemmel és jókedvvel volt tele, mint az enyém: és hogy rám is ugyanez várhat”.

3. 26.232: „*Hiszen mindig ripóknak tartottam azokat, akik kárhoztatták ezt a szörakozást, és igazságtalannak azokat, akik az arra érdemes komédiásokat nem engedték be szabad királyi városainkba, elirigylvén a néptől e nyilvános élvezeteket*”. 26.213: „*akkor nem látok más orvosságot, mint hogy nevelője idejében fojtsa meg, amikor nem látja senki, vagy küldjék el cukrászinasnak valamelyik szabad királyi városba, még ha herceg fia is*”.

4. OC 150: „*Nostre ame ne branle qu'à credit, liee et contrainte à l'appetit des fantasies d'autrui, serve et captivee sous l'authorité de leur leçon*”. – 26.198: „*Lelkiünket csak hitel hozza mozgásba, mások képzeletének étvágya köti meg és korlátozza, tanításuk tekintélyének szolgája és foglya*”.

5. OC 156: „*Cela mesme de luy voir trier une legiere action en la vie d'un homme, ou un mot, qui semble ne porter pas cela, c'est un discours*”. – 26.206: „*Ugyanígy, ha egy jelentéktelen cselekedetet, egy látszólag lényegtelen szót emel ki egy ember életéből: az egy egész elmélkedés*”.

6. OC 161: „*que les dieux ont mis plusost la sueur aux advenues des cabinet de Venus que de Pallas*”. – 26.212: „*hogy az istenek jobban megizsasztyák a Venus lakosztályába, mint a Pallasz lakosztályába igyekvőket*”.

7. OC 14: „*Seroit-ce que la force de courage luy fust si naturelle et commune, que pour ne l'admirer point, il la respectast moins?*” – 1.22: „*Vájon a bátorság volt Nagy Sándor szemében annyira természetes, hogy nem tudván csodálni, tisztelni sem tudta?*”

8. OC 158: „*Elles servent toutes voirement en quelque maniere à l'instruction de nostre vie, et à son usage: comme toutes autres choses y servent en quelque maniere aussi*”. – 26.208: „*Válemennyi egyaránt szolgál útbaigazításul életünkhöz és annak használatához, amiképpen minden egyéb dolog is ezt teszi*”.

9. OC 193: „*Mais il avoit un'autre maxime souverainement empreinte en son ame, d'obeyr et de se soumettre tres-religieusement aux loix, sous lesquelles il estoit nay*”. – 28.254: „*Am egy másik irányelv is kitérőhetetlenül lelkebe vésődött: hogy áhitattal engedelmeskedjen és alávesse magát a törvényeknek, amelyekbe beleszületett*”.

10. OC 193: „*Parce que j'ay trouvé que cet ouvrage a esté depuis mis en lumiere, et à mauvaise fin, par ceux qui cherchent à troubler et changer l'estat de nostre police, sans se soucier s'ils l'amenderont, qu'ils ont meslé à d'autres escrits de leur farine, je me suis dédit de le loger icy*”. – 28.253: „*Mint ahogy megtudtam, hogy ezt a művet azóta kiadták, mégpedig gonosz céllal, olyanok, akik államrendünket igyekeznek megzavarni és megváltoztatni, ahelyett hogy megjavítása volna a gondjuk, és hogy saját sütetű egyéb írássokkal zagyválták össze, elálltam attól, hogy itt közreadjam*”.

11. OC 172: „*L'imitation du parler; par sa facilité, suit incontinent tout un peuple. L'imitation du juger; de l'inventer; ne va pas si viste*”. – 26.226: „*A beszédmodot,*

könnyűsége okán, egy egész nép követi tüstént; az ítélőképesség és a lelemény utánzása nem ilyen egyszerű.” Ádám Péter rejtélyes javaslata: „Beszédünk, mivel az ember mindig a kényelmesebb utat választja, mindenben azonnal követi a sokaság nyelvhasználatának divatjait.”

12. OC 38: „Un ancien pere dit, que nous sommes mieux en la compagnie d'un chien connu, qu'en celle d'un homme, duquel le langage nous est inconnu.” – 9.53: „Egy régi bölcs szerint jobb egy ismerős kutya társasága, mint az olyan emberé, akinek nyelvét nem értjük.”

13. OC 151: „Je m'attens qu'elle serve d'ornement, non de fondement: suivant l'avis de Platon, qui dit, la fermeté, la foy, la sincerité, estre la vraye philosophie: les autres sciences, et qui visent ailleurs, n'estre que fard.” – 26.200: „Amellett vagyok, hogy díszül, nem pedig alapul szolgál. Platón követve, aki szerint az igazi filozófia a szilárdság, a hit és az őszinteség: a többi tudomány és minden, ami más célt tűz ki, csak képmutatás.”

14. „Akárhol üjtük fel a könyvet... azonnal látni, hogy a fordító sokszor a szavak szóári jelentésével sínes tisztában.” – A tárgyalt szövegrészekre és a velük kapcsolatban felmerült értelmezési és elméleti problémákra vonatkozó jegyzetanyag közlése sajnos végletesen meghaladná egy ilyen válasz cikk lehetőségeit. Csúpán egyetlen újabb írásra hívnám fel itt a figyelmet, mely Montaigne szövegének szemantikai folyékony-ságát és szakadásos szintaxisát tárgyalja: M. Jeaneret: PERPETUUM MOBILE, *Magazine littéraire*, 1992. 10. 18–23. A teljes műre vonatkozó, elég terjedelmes glosszáriumot terveim szerint az összkiadás negyedik kötete fogja tartalmazni.

15. OC 171: „Le parler que j'aime, c'est un parler simple et naïf, tel sur le papier qu'à la bouche: un parler succulent et nerveux, court et serré, non tant délicat et peigné, comme vehément et brusque.” – 26.225: „Az egyszerű és keresetlen beszédet kedvelem, papíron és fennhangon egyaránt; az izes és erőteljes, rövid és összefogott beszédet, mely nem annyira finom és jóléssült, mint inkább heves és nyers.” Ádám Péter megoldása: „Az egyszerű és természetes stílusnak vagyok híve, mind írásban, mind élőbeszédben, én az erőből duzzadó és izes kifejezéseket szeretem, a tömörséget és szabatoságot, az olyan stílust, ami nem finomkodó, nem is modoros, hanem eleven és lendületes.” Nem szólva arról, hogy egy felesleges állítmánnyal és egy felesleges ismétléssel hígítja fel a mondatot, azt sem veszi figyelembe, hogy a „természetes” („naturel”) kifejezésnek kitüntetett helye van Montaigne gondolkodásában, következésképpen nem lehet csak úgy elővarázsolni a kalapból.

16. OC 150: „C'est tesmoignage de crudité et indigestion que de regorer la viande comme on l'a avalée.” – 26.198: „A megrágatlanság és emésztetlenség bizonyítéka, ha úgy adjuk vissza a húst, ahogy felfaltuk.”

17. OC 154: „Si son gouverneur tient de mon humeur, il luy formera la volonté à estre tres-loyal serviteur de son Prince, et tres-affectionné, et tres-courageux: mais il luy refroidira l'envie de s'y attacher autrement que par un devoir publique.” – 26.203: „Ha nevelőjében van vala-

mi az én természetemből, úgy alakítja majd akarátát, hogy nagyon hűséges, ragaszkodó és bátor híve legyen uralkodójának, de lehitá a kedvét, ha másképpen, mint a köz érdekében akarna szolgálni.”

18. OC 86: „et si nous pensons, combien il en reste, sans cet accident qui semble nous menasser le plus, de millions d'autres sur nos testes, nous trouverons que gaillars et fievreux, en la mer et en nos maisons, en la bataille et en repos elle nous est également pres”. – 20.118: „és ha arra gondolunk, memyi van még azon kívül, mely leginkább fenyegetni látszik minket, hogy millió másik tornyosul fejünk fölé, akkor rájövünk, dévajul és izgatottan, hogy a tengeren és a házunkban, a csatában és szendergés közben egyformán közel van hozzánk”.

19. OC 156: „Il se tire une merveilleuse clarté pour le jugement humain, de la frequentation au monde.” – 26.206: „Az emberi ítélőképességet bámulatosan megvilágosítja a járás-kelés a világban.” Még inkább alátámasztja ezt a választást a folytatást: „Nous sommes tous contraints et amoncellez en nous, et avons la veuë raccourcie à la longueur de nostre nez. On demandoit à Socrates d'où il estoit, il ne respondit pas, d'Athenes, mais, du monde.” – „Mindannyian magunkba zárkózunk, és csak az orrunk hegyéig látunk. Szókratészt megkérdezték, honnan jött. Nem azt felelte, hogy Athénből, hanem hogy a világból.”

20. OC 51: „Chacun a ouy faire le conte du Picard, auquel estant à l'eschelle on presente une garse [...] Et on dit de mesmes qu'en Dannemarc un homme condamné à avoir la teste tranchée, estant sur l'eschaffaut, comme on luy presenta une pareille condition, la refusa, par ce que la fille qu'on luy offrit, avoit les jouës avalées, et le nez trop pointu.” – 14.72: „Mindenki hallhatta a pikárdiai ember történetét, akinek a vesztőhely lépcsőjén megmutattak egy leányzót [...] És ugyanígy Dániában, egy fejvesztésre ítélt embernek a vérpadon hasonló lehetőséget kínáltak, amit az visszautasított, minthogy a felajánlott leányzónak petyhüdt volt az arca, az orra meg túl hegyes.” Montaigne a „garse” szót egyszer használja még ebben a könyvben, „barátó”, „szerető” értelemben (30.260), a „fille” szót pedig hússzor, mindig „leány, a leánya vkinek” értelemben.

21. OC 144: „Et n'est enfant des classes moyennes, qui ne se puisse dire plus sçavant que moy: qui n'ay seulement pas dequoy l'examiner sur sa premiere leçon, ou moins selon celle-ci.” – 26.191: „Bármelyik diák a középső osztályokból tudósabbnak mondhatná magát nálam, és nincs olyan tárgy, amelynek akár legelső leckéjéből le tudnám vizsgáztatni, legalábbis annak szellemében nem.”

22. OC 144: „Et à l'aventure encore sçay-je la pretention des sciences en general, au service de nostre vie: mais d'y enfoncer plus avant, de m'estre rongé les ongles à l'estude d'Aristote monarque de la doctrine moderne, ou opiniaté apres quelque science, je ne l'ay jamais fait: ny n'est art dequoy je peusse peindre seulement les premiers lineaments.” – 26.191: „És esetleg még azt is tudom, hogy általában a tudományok mivel vélik szolgálni életünket. De beljebb sohasem hatoltam, körmömet rágva nem tanulmá-

nyoztam Arisztotelészt, a modern tanok egyeduralkodóját, s nem kötöttem meg magam valamely tudomány mellett; nem ezzel foglalatokodom, s nincs olyan művészet, amelynek akár alapvonalait fel tudnám rajzolni.”

23. OC 153: „Joint que ce respect que la famille luy porte, la cognoissance des moyens et grandeurs de sa maison, ce ne sont à mon opinion pas legeres incommodez en cet aage.” – 26.202: „Ehhez járul, hogy a családról a gyermekre is háruló tisztelet, háza nagyságának és gazdagságának tudata véleményem szerint nem kevésbé zavaró ebben az életkorban.” Mint látható, ráadásul a „család”-ot külön is említi Montaigne.

24. OC 159: „Ce sont là preceptes espineux et mal plaisans, et des mots vains et descharnez, où il n’y a point de prise, rien qui vous esveille l’esprit.” – 26.210: „Abban nehézkés és kellemetlen előírások vannak, hiú és semmitmondó szavak, melyek nem adnak támpontot, és nem ébresztik fel szellemünket.”

25. OC 157–158: „Les uns exercent le corps, pour en acquérir la gloire des yeux: d’autres y portent des marchandises à vendre, pour le gain. Il en est (et qui ne sont pas les pires) lesquels n’y cherchent autre fruit, que de regarder comment et pourquoy chaque chose se fait: et estre spectateurs de la vie des autres hommes, pour en juger et reigler la leur.” – 26.207: „Egyesek testi ügyességüket mutogatják, hogy elnyerjék a szemeik dicsőségét; mások odaviszik a portékájukat, hogy nyereséggel eladják. És vannak, mégpedig nem is a legrosszabbak, akik nem keresnek más hasznot, mint hogy lássák, miként és miért csinálják mindezt, s hogy mások életének nézőiként a magukét megítélik és igazítsák.”

26. OC 150: „Car s’il embrasse les opinions de Xenophon et de Platon, par son propre discours, ce ne seront plus les leurs, ce seront les siennes.” – 26.199: „Mert ha Xenophón avagy Platón vélekedéseit saját elmékedése révén fogadja be, azok már nem az előbbieké, hanem az ő saját vélekedései lesznek.”

27. OC 151: „ainsi les pieces empruntees d’autruy, il les transformera et confondra, pour en faire un ouvrage tout sien: à sçavoir son jugement, son institution, son travail et estude ne vise qu’à le former.” – 26.199: „ugyanígy fogja ő is a másoktól vett részeket átalakítani és összeolvasztani, hogy olyan művet hozzon létre, amely egészen az övé, tudniillik az ítéletét. Nevelésének, munkájának és tanulásának egyedüli célja, hogy erre képes legyen.”

28. OC 157: „Ce grand monde, que les uns multiplient encore comme especes sous un genre, c’est le miroüer; où il nous faut regarder, pour nous cognoistre de bon biais.” – 26.207: „Ez a nagy világ, melyet egyesek, neme egyik fájának tekintve, még sokasítanak is, olyan tükör, melybe bele kell néznünk, hogy megfelelő távlatból ismerjük meg magunkat.”

29. OC 159: „Sa leçon se fera tantost par devis, tantost par livre: tantost son gouverneur luy fournira de l’auteur mesme propre à cette fin de son institution: tantost il luy en donnera la moelle, et la substance toute maschee.” – 26.210: „Leckéje éppúgy áll majd társalgásból, mint könyvekből; hol nevelője látja el a tanulmányai céljához

alkalmas szerzővel, hol annak jól megrágott lényegét és velejét kapja.” Mea culpa, a mondat közepe ettől függetlenül elég szerencsétlenül hangzik, és helyesebb volna így: „hol egyenesen az okulását szolgáló szerzőtől választ egy részletet nevelője”.

30. OC 164: „Au nostre, un cabinet, un jardin, la table, et le lect, la solitude, la compagnie, le matin et le vespre, toutes heures luy seront unes: toutes places luy seront estude.” – 26.215: „A mienkben egy írószoba, egy kert, az asztal, az ágy, a magányosság, a társaság, a reggel vagy az este, minden óra egyaránt és minden hely okulására szolgál.”

31. OC 193: „Et affin que la memoire de l’auteur n’en soit interessee en l’endroit de ceux qui n’ont peu cognoistre de pres ses opinions et ses actions: je les advise que ce subject fut traicté par luy en son enfance, par maniere d’exercitation seulement, comme subject vulgaire et tracassé en mil endroits des livres.” – 28.253–254: „És hogy szerzőjének jó emlékezetén csorba ne essen azok körében, akik nem ismerhették közelről vélekedéseit és cselekedeteit, figyelmükbe ajánlom, hogy gyermekfővel nyúljon ehhez a tárgyhoz, pusztán gyakorlásképp, mint olyanhoz, mely szétszórtan és mindközönösen megannyi könyvben feltalálható.”

32. OC 153 és 26.202: „Az fenyegeti a legtöbb jóra való embert korbacsal vagy akasztófával, aki szembeszegül a törvénnyel.”

33. OC 118 és 23.158–159: „A thürosziak törvényhozója elrendelte, hogy aki egy régi törvényt akar eltörölni, vagy újat akar hozni, kötéllal a nyakában jelenjen meg a nép előtt, hogy azonnal megfojthassák, ha az újításnak bárki ellene van.”

34. OC 128 és 24.170: „Hiába védenek idegen népek zsoldosai, és vesz körül minden percben fegyveresek sorfala: mert aki a saját életét semmibe veszi, mindig ura lesz mások életének.”

35. OC 227–228 és 37.297: „Aki szilárd és nyugodt pillantással elkülöníti benne a szépséget, az éppen úgy nem látja, mint a villám ragyogását.”

36. OC 155: „Il sondera la portee d’un chacun: un bouvier, un masson, un passant, il faut tout mettre en besongne, et emprunter chacun selon sa marchandise: car tout sert en mesnage: la sottise mesmes, et foiblesse d’autruy luy sera instruction.” – 26.204: „Ki fogja puhatolni, ki mire képes: egy ökorhajcsár, egy kőműves, egy járókelő; mindet munkába kell fogni, mindegyiktől elfogadni, amit kínál, mert mindennek hasznát lehet venni; még mások ostobasága és gyengesége is okulására szolgál.”

37. OC 135: „Criez d’un passant à nostre peuple: O le sçavant homme! Et d’un autre, O le bon homme!” – 25.180: „Küldtsük csak egy járókelőtől a nép hallatára: Ó, milyen tudós ember! És egy másiktól: Ó, milyen jó ember!”

38. OC 309: „le vouloir l’employe à son ayde, pour franchir le hazard et les difficultez, qui s’opposent à l’execution de ses meschantes entreprinses: ou le remercie de l’aisance qu’il a trouvé à desgosiller en passant.” – 56.403–404: „a tolvaj cinkosaként alkalmazza, hogy megszabaduljon a gonosz tervei végrehajtását hátráltató kockázatoktól és ne-

hézségektől, vagy megköszöni neki, hogy olyan könnyen sikerült elvágnia egy utazó torkát”.

39. DE LA PARSIMONIE DES ANCIENS – A RÉGIEK FÖSVÉNYSÉGÉRŐL.

40. OC 23: „Cette autre curiosité contraire, en laquelle je n'ay point aussi faute d'exemple domestique, me semble germaïne à ceste-cy: d'aller se soignant et passionnant à ce dernier point, à régler son convoy, à quelque particulière et inusitée parsimonie, à un serviteur et une lanterne.” – 3.33–34: „A testvére lehetne az előbbinek az ezzel ellentétes furcsaság, amelynek hazai példáiban ugyan-csak nem szűkölködöm, amikor is az utolsó órán, aggodalomtól és szenvedélytől űzve, a temetési menetet valaminő különös és szokatlan szűkmarkúsággal egy szolgára és egy lámpásra korlátozzák.”

41. OC 158: „Si nous sçavions restreindre les appartenances de nostre vie à leurs justes et naturels limites, nous trouverions, que la meilleure part des sciences, qui sont en usage, est hors de nostre usage.” – 26.208: „Ha életünk függőségeit helyes és természetes határaik közé tudnánk szorítani, azt találnánk, hogy a hasznosnak tartott tudományok legtöbbször semmi haszna számunkra.” M. Screech angol fordítása mindkét értelmezést megengedi: „If we knew how to restrict our life's appartenances to their right and natural limits...” (THE COMPLETE ESSAYS. Penguin Books, 1991. 178.) Hans Stille

legtűbb német fordítása pedig az enyémhez hasonlóan értelmezi: „Wenn wir die Bedürfnisse unseres Lebens in ihre angemessenen und natürlichen Grenzen verweisen können...” (ESSAIS, szerk. H. M. Enzensberger, Frankfurt, Eichborn, 1998. 87.)

42. OC 185: „que cette première fureur, inspirée par le fils de Venus au coeur de l'amant, sur l'objet de la fleur d'une tendre jeunesse, à laquelle ils permettent tous les insolents et passionnés efforts, que peut produire une ardeur immoderée, estoit simplement fondée en une beauté externe: fauce image de la generation corporelle: Car en l'esprit elle ne pouvoit, duquel la montre estoit encore cachée: qui n'estoit qu'en sa naissance, et avant l'aage de germer.” – 28.244: „hogy ez az első örvényes, amelyet Venus fia lobbant föl a szerelmes keblében a zsenge ifjúság virága iránt, és amelynek minden illetlen és szenvedélyes kitörést megengednek, amit csak a mértéktelen gerjedelem szülhet, egyszerűen csak külső szépségen, a testi kifejlés hamis képzetén alapult. Mert a szellemin, amelynek mivolta még rejtve van, amely még csak születőben van, ki sem csírázott még, nem alapulhatott”. Screech megoldása („a false image of generation in the body”, i. m. 210.) ugyanilyen kétértelmű, Stille értelmezése pedig Adám Péterével esik egybe: „eine entartete Form des körperlichen Zeugunstrieb” (i. m. 100.).

Csordás Gábor

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg

